

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.06.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.06.2025).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 25.06.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 03.09.2020 у справі № 203/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243744> (дата звернення: 25.06.2025).
5. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 4 серпня 2022 р. у справі № 461/4469/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115543640>.
6. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 25 жовтня 2022 р. у справі № 753/20137/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106922285>

Шпатенко Марина Романівна,

здобувачка ступеня вищої освіти
бакалавра

Навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРАВА ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі захист прав дитини в умовах збройної агресії постає як один із найактуальніших викликів міжнародного права. Дитина, як найуразливіший суб'єкт суспільства, потребує особливого правового захисту, що закріплений у низці ключових міжнародних документів, серед яких основоположне значення мають Конвенція ООН про права дитини 1989 року, її Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах, а також Женевські конвенції 1949 року.

Конвенція ООН про права дитини визначає основні права дитини - на життя, ім'я, громадянство, освіту, медичне обслуговування, захист від насильства, експлуатації, дискримінації тощо. Стаття 38 цього документа прямо зобов'язує держави-учасниці поважати міжнародне гуманітарне право, яке застосовується до дітей в умовах збройних конфліктів, а також вживати всіх можливих заходів для забезпечення їхнього захисту та догляду [4].

Особливе місце серед міжнародно-правових актів займають Женевські конвенції, зокрема Четверта Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» 1949 року. Вона передбачає особливий режим захисту дітей як частини цивільного населення, підкреслюючи необхідність гуманного поводження з ними, навіть у ситуації окупації чи бойових дій. Стаття 24 Конвенції закріплює зобов'язання сторін конфлікту вживати всіх можливих заходів для запобігання роз'єднанню дітей з батьками, а також створення безпечних зон для дітей, які залишилися без нагляду [6].

У межах міжнародного гуманітарного права захист дітей трактується не лише як гарантія збереження їхнього життя та фізичної недоторканності, але й як заборона на участь у воєнних діях, вербування, депортацію, переміщення без супроводу, використання в інформаційній війні чи для пропаганди. Як зазначає І.С. Щебетун, ефективна імплементація норм гуманітарного права щодо дітей вимагає від держав активної взаємодії з міжнародними механізмами контролю та відповідальності, зокрема з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду [5].

Важливу роль у гарантуванні дотримання прав дитини в умовах збройної агресії відіграють міжнародні організації. ЮНІСЕФ, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародний Комітет Червоного Хреста здійснюють моніторинг ситуації, ведуть гуманітарні місії та забезпечують захист дітей, які постраждали від конфліктів. В Україні, як засвідчує аналітична доповідь Української Гельсінської спілки з прав людини, в умовах війни на Донбасі та повномасштабної агресії РФ особливу небезпеку для дітей становлять обстріли, міни, депортація до Росії, відмова у доступі до освіти та медицини [2].

Військові конфлікти завжди супроводжуються масштабними порушеннями прав людини, проте найбільших втрат зазнають діти – найменш захищена частина цивільного населення. В умовах збройної агресії страждають ключові права дитини, які гарантовані як міжнародним правом, так і національними законодавствами: право на життя, безпеку, освіту, охорону здоров'я, сім'ю та захист від жорстокого поводження.

Одним із найгрубших наслідків війни є порушення права дитини на життя – базової і невід'ємної цінності, закріпленої у статті 6 Конвенції ООН про права дитини [4]. Збройна агресія призводить до загибелі дітей як безпосередньо внаслідок бойових дій (обстрілів, бомбардувань, мінування), так і через непрямі фактори – відсутність доступу до медичної допомоги, води, їжі. Згідно з даними ООН, лише в перший рік повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну (2022 р.) загинуло понад 400 дітей, а тисячі були поранені або зникли безвісти [2].

Право на безпеку та захист від жорстокого поводження також порушується систематично. Діти часто опиняються в умовах психологічного терору, сексуального насильства, катувань, піддаються фізичному насильству з боку окупаційних або незаконних збройних формувань. Крім того, діти залишаються самотніми через загибель або зникнення батьків, що ще більше ускладнює ситуацію з їхньою соціалізацією та психологічною реабілітацією

[2; 5].

Право на охорону здоров'я так само суттєво обмежується. Знищення лікарень, нестача медикаментів, відсутність доступу до вакцинації, психосоціальної допомоги створюють передумови для поширення інфекційних захворювань, хронічних ускладнень і загального зниження фізичного та психічного здоров'я дітей. У регіонах, охоплених конфліктом, медична інфраструктура функціонує нестабільно або повністю зруйнована, а діти часто залишаються без необхідної терапії, особливо ті, хто має інвалідність або потребує постійного нагляду [1; 9].

Окремим і надзвичайно болючим проявом воєн є примусове переміщення, депортація та викрадення дітей. У контексті війни в Україні Російська Федерація здійснює масову депортацію українських дітей до своєї території, порушуючи статті 49 і 147 Четвертої Женевської конвенції. Діти з окупованих регіонів піддаються насильницькій асиміляції, зміні громадянства, примусовому "усиновленню" в російські сім'ї, що вже було кваліфіковано низкою правозахисних організацій як воєнний злочин [6; 8]. Як зазначає К. Рашевська, повернення викрадених Росією дітей є не лише моральним, а й правовим імперативом, який має бути умовою подальших дипломатичних процесів [8].

Не менш загрозливим є залучення неповнолітніх до участі у збройних формуваннях. Попри заборону на міжнародному рівні, зокрема в межах Факультативного протоколу до Конвенції ООН, практика вербування дітей продовжує існувати в деяких збройних конфліктах. У контексті війни на сході України є задокументовані випадки, коли неповнолітніх з окупованих територій долучали до так званих "юнармійських" рухів або використовували як розвідників і помічників у збройних угрупованнях [2].

У контексті систематичних і масових порушень прав дитини під час збройних конфліктів, особливо в умовах сучасних воєн, актуалізується потреба в ефективному застосуванні міжнародно-правових механізмів захисту та відповідальності. Міжнародне співтовариство визнає злочини проти дітей не лише як порушення гуманітарного права, а й як потенційні злочини проти людяності та воєнні злочини, що підлягають кримінальному переслідуванню в межах міжнародної юрисдикції.

Міжнародне кримінальне право чітко класифікує окремі порушення прав дітей як злочини, які можуть підпадати під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС). До таких злочинів належать: викрадення та депортація дітей, їх насильницьке переміщення, вербування до збройних формувань, вбивства, катування, сексуальне насильство, а також навмисне позбавлення доступу до гуманітарної допомоги (ст. 7 і 8 Римського статуту МКС) [3].

Показовим прикладом ефективності цього механізму стало ухвалення ордера на арешт президента Російської Федерації В. Путіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової у березні 2023 року. Вони були звинувачені у незаконній депортації українських дітей із окупованих територій до Росії, що Римський статут кваліфікує як воєнний злочин [8]. Такий прецедент

продемонстрував реальну здатність міжнародного правосуддя реагувати на конкретні злочини проти дітей навіть у межах активної фази збройного конфлікту.

Крім кримінального переслідування, важливою складовою захисту дітей є моніторинг, документування фактів порушень та гуманітарне реагування, які забезпечують міжнародні організації.

Міжнародний кримінальний суд (МКС), окрім судових функцій, здійснює аналітичну діяльність щодо системних злочинів проти дітей, що дозволяє своєчасно формувати докази для подальших кримінальних проваджень. Його юрисдикція поширюється на держави-учасниці Римського статуту, однак МКС може також розглядати справи щодо громадян третіх країн у разі відповідного звернення Ради Безпеки ООН або ініціативи прокуратури суду [3].

Рада ООН з прав людини виступає важливим політичним органом, що створює спеціальні доповіді щодо стану дотримання прав дитини у конфліктних регіонах. Через механізми Universal Periodic Review (Універсальний періодичний огляд), тематичні спеціальні процедури та незалежні комісії з розслідування вона сприяє виявленню порушень та тисне на держави щодо їх припинення [5].

Попри наявність широкої міжнародно-правової бази, захист дітей у період війни залишається недостатньо ефективним через низку викликів: відсутність примусового механізму виконання рішень міжнародних інституцій, обмежений доступ до окупованих територій, використання дітей у гібридних формах війни, політичні обмеження міжнародної юрисдикції.

У цьому контексті актуальними є такі рекомендації:

1. Розширення юрисдикції МКС та зміцнення співпраці з національними органами щодо документування та передачі доказів злочинів проти дітей.

2. Запровадження міжнародного механізму з повернення викрадених та незаконно переміщених дітей, який би діяв незалежно від волі сторін конфлікту.

3. Інституційне посилення співпраці між ЮНІСЕФ, ООН та національними урядами щодо довготривалої реабілітації постраждалих дітей, зокрема психологічної та освітньої.

4. Імплементация спеціалізованих програм у законодавстві держав щодо захисту дітей у надзвичайних ситуаціях – як у мирний час, так і в період збройного конфлікту [1; 9].

У сучасних умовах глобальної нестабільності, масштабних воєн і затяжних збройних конфліктів питання захисту прав дитини набуває критичного значення для всього міжнародного правопорядку. Діти як найуразливіша частина цивільного населення стають жертвами не лише бойових дій, але й цілеспрямованої воєнної політики, що супроводжується масовими порушеннями фундаментальних прав – на життя, безпеку, освіту, медичну допомогу, сімейне середовище та захист від насильства й експлуатації.

Міжнародно-правові документи, зокрема Конвенція ООН про права

дитини, її Факультативний протокол, Женевські конвенції та Римський статут МКС, створюють потужний нормативний фундамент для захисту дітей у ситуаціях збройної агресії. Проте фактична реалізація цих норм залишається складною через низку факторів: обмежену ефективність механізмів примусу, політичну заангажованість окремих держав, труднощі з доступом до постраждалих територій, недосконалість національних законодавств.

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті війни в Україні, де права тисяч дітей порушуються системно: йдеться про масові депортації, вбивства, поранення, використання в пропаганді та бойових діях, позбавлення доступу до базових послуг. Незважаючи на існування міжнародного механізму відповідальності, в тому числі ордерів МКС на арешт високопосадовців, ефективно притягнення до відповідальності залишається радше винятком, ніж правилом.

Таким чином, для забезпечення належного захисту прав дітей у період збройних конфліктів необхідна не лише юридична імплементація міжнародних норм, а й суттєве посилення політичної волі держав, їх взаємодії з міжнародними інституціями, розвиток гуманітарної інфраструктури та довгострокових програм реабілітації. Захист дітей у часи війни — це не лише правова чи гуманітарна задача, а цивілізаційний тест для всього людства, який визначає рівень його моральної зрілості та відданості принципам гуманізму й справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України: наукове видання /О.А. Біда, А.Б. Блага, А.П. Бущенко, О.А. Мартиненко, П.І. Пархоменко, М.Г. Статкевич, С.В. Тарабанова. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., КИТ, 2016. 82 с.
3. Міжнародне право: навч. посібник /за заг. ред. М.В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 335 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/862113>.
4. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021
5. Щебетун І.С., Михайліна Т.В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. Політичне життя. 2019. № 2. С. 34.
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
7. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
8. Рашевська К. Повернення викрадених Росією дітей: *conditio sine qua non*. URL: <https://blog.liga.net/user/krashevskya/article/povernennya-vikradenih-rosieyu-ditey-conditio-sine-qua-non>.
9. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (у редакції від 08.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.